

УДК 376.72

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-1.12>**К. В. Жмак**аспірантка кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті йдеться про те, що формування моральних якостей особистості на основі загальнолюдських цінностей, гармонізації інтелектуальної, емоційної та вольової сфер розвитку особистості постають сьогодні найголовнішими виховними завданнями. Слід мати на увазі, що моральне виховання є органічною складовою частиною цілісного педагогічного процесу поряд із фізичним, розумовим, трудовим і естетичним вихованням, що і надає можливість формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Моральне виховання здійснюється у процесі всієї життєдіяльності особистості і, з одного боку, враховує усі впливи середовища, а з іншого – саме воно впливає на світоглядно-ціннісні орієнтації та поведінку людини в усіх сферах її життя. Як свідчить аналіз сучасних виховних практик у сучасному суспільстві, ця проблема набуває особливої актуальності, оскільки соціально-економічні та політичні зміни як у нашій країні, так і у світовому освітньому просторі призвели до зміни у сфері морально-етичних цінностей. Проблема виховання духовно-моральних якостей у підростаючого покоління, її гострота не слабшали ніколи. Недоліком сучасної системи освіти є недостатня кількість морального виховання, а це негативно позначається на всьому суспільстві, проявляючись, зокрема, у стихійному формуванні культу «вседозволеності», споживацького ставлення до людей, до природи, життя.

Існують думки, що у моральному вихованні сучасних дітей негативні явища зумовлені безліччю причин, значна частина яких пов'язана з відходом книги на другий план і, як наслідок, відходом базових цінностей. Місце їх зайняв екран телевізора і комп'ютера, персонажі яких не завжди відрізняються моральною чистотою і високою духовністю; матеріальні цінності в багатьох сім'ях підносяться над духовними, тому у дітей спотворені уявлення про громадянськість і патріотизм, справедливість і доброту, милосердя і великодушність; у гонитві за розвитком інтелекту та матеріальним благополуччям багато батьків не беруть до уваги необхідність роботи над вихованням душі своєї дитини, над розвитком її моральних і духовних якостей.

Процеси виховання та формування моральних якостей особистості постають одним із головних завдань сучасної освіти та релігії, основуєчись на загальнолюдських цінностях, гармонізації особистості, її інтелектуальній і емоційній сфері. Але слід не забувати про те, що моральне виховання є невід'ємною частиною педагогічного процесу, воно здійснюється в усіх сферах життєдіяльності людини, починаючи із її народження, та впливає на поведінку в усіх сферах життя.

Ключові слова: релігія, учнівська молодь, релігійні практики, духовно-моральні якості, моральний розвиток, духовність, культура.

Постановка проблеми. Виховання є однією з найважливіших функцій держави, якою виробляється певна політика в цій сфері та створюється державна система виховання як ефективного формування людини відповідно до соціального замовлення, що визначаються суспільним і державним устроєм. Шлях розвитку людства підтверджує об'єктивно існуючий, закономірний взаємозв'язок виховання із соціально-економічним, політичним і культурним станом суспільства, з його етноконфесійними та соціально-культурними особливостями. Радикальні соціально-політичні перетворення, що відбуваються в нашій країні протягом останніх двох десятиліть, значною мірою трансформували духовне обличчя суспільства, і це істотно відбилося на всіх сферах життєдіяльності українського народу.

Молодь сьогодні – найважливіший інтелектуальний, культурний і професійний резерв українського суспільства, від якості життя і розвитку якого залежить доля України. Величезну роль у тому, чи зможе нинішнє молоде покоління взяти на себе відповідальність за долю країни, а, значить, зберегти українську державу як державну і соціокультурну цілісність, відіграє соціально-моральна позиція молоді – сукупність соціальних установок, морально-етичних принципів і ціннісних орієнтацій молодих людей. Соціально-моральна позиція, складаючись у свідомості індивіда в ході соціалізації та виховання, регулює поведінку людини, визначаючи її життєві стратегії – життєві цілі та засоби їх досягнення.

Деформація морально-етичних установок призводить до поширення «нездорових» проявів

у молодіжному середовищі. Аморальність і бездуховність повсякденного життя, відсутність ясних соціальних цілей, неможливість проявити себе в соціально значущих видах діяльності, турбота переважно про грошовий бік життя багато в чому призводять до масового поширення антигромадських явищ у молодіжному середовищі: алкоголізму і наркоманії, злочинності, бездіяльності та ліні. Представники молоді складають близько 80% всіх ВІЛ-інфікованих громадян України.

Таким чином, українська молодь найбільш схильна до деструктивних впливів. У зв'язку з цим набувають особливої важливості проблеми духовно-морального виховання молоді.

Цілі, цінності, підходи та зміст із духовно-морального виховання молоді відображені у проекті Міністерства освіти і науки України «Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики віри та релігієзнавства». З метою дотримання ст. 35 Конституції України щодо «права кожного на свободу світогляду і віросповідання» студентській молоді надано правову можливість вільного вибору факультативних курсів морально-етичної проблематики у 2005 р.

Стандарти освіти відкривають перед соціальними суб'єктами можливість участі в управлінні процесами виховання і соціалізації дітей і молоді та самі покликані виступати ефективним і постійно діючим механізмом консолідації суспільства. Єдність соціального і педагогічного управління вихованням підростаючого покоління може бути розглянуто як фундамент формування духовно-моральних ідеалів сучасної молоді. Інтерес представляє моральне виховання учнів старших класів загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти морального виховання молоді в різні історичні періоди досліджували І.В. Вагнер, А.Я. Данилюк, С.В. Дармодехин, М.А. Кобцева, О.Ю. Колосова, І.С. Кон, Б.Т. Лихачов, Н.І. Новиков, Л.Н. Толстой, Є.І. Холостова та ін.

За С. Русовою, значення виховного навчального закладу полягає у плеканні духовних сил молоді, збереженні дитини від ранньої та надмірної праці, наданні можливостей у розкритті усіх природних нахилів кожної індивідуальності. Цьому має сприяти навчання і виховання рідною мовою. Саме через мову та літературу рідного краю учнівська молодь може досягнути історію народу, засвоїти мораль, естетичні уподобання, відповідні моральні та правові норми. Основні принципи, на нашу думку, що виділяються у роботі педагога – принцип національної відповідності та принцип мовної відповідності, за яких можна вибудувати ту методологічну основу, що забезпечить включення учнівської молоді до національного, а вже надалі – до світового культурного процесу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз творчого здобутку С. Русової показує, що вихідною цінністю розвитку особистості є збереження людського життя у процесі адекватної взаємодії із природним довкіллям, оточенням. У цій взаємодії має формуватися комплекс соціально-регулятивних цінностей, серед яких – родина, національна історія і культура, повага до людини та її гідності, розуміння людиною власного обов'язку, свободи та відповідальності перед оточенням.

На сучасному етапі ми також зіштовхуємося із проблемами духовно-морального розвитку учнів у школі, адже школа є дзеркалом суспільного життя. В основу морального виховання закладені як загальнолюдські цінності, незмінні моральні норми, вироблені людьми у процесі історичного розвитку суспільства, так і нові принципи та норми, що виникли на сучасному етапі його розвитку.

Завдання духовно-морального розвитку – це оволодіння нормами та правилами моральної поведінки, формування почуттів і переконань, вироблення умінь і навичок моральної поведінки у суспільстві.

Сьогодні для духовно-морального розвитку учнівської молоді мають бути основоположними такі ознаки: перша – цілеспрямованість, наявність ідеалу, взірця, навіть більшого, за соціально-культурний орієнтир, друга – відповідність процесу розвитку соціально-культурних цінностей в історичному поступі суспільства; третя – наявність певної системи організованих впливів.

Метою роботи вчителя дисциплін духовно-морального спрямування у школі має постати моральне самоусвідомлення дітей і розвиток у них духовних цінностей. Але про духовні цінності з учнями можна говорити лише тоді, коли вчитель ставить запитання, заради чого здійснюється діяльність людини чи в чому сенс досягнення тих або інших цілей, прагнень, сенс загальних моральних категорій. Звернемося до робіт К. Вентцеля. На його думку, школа має впливати на всю особистість дитини, забезпечувати гармонійний розвиток усіх боків її природи, як фізичного, так і духовного. Розвитком дитини в духовному плані К. Вентцель вважав розвиток розуму, серця і волі [5, с. 44].

Таким чином, у школі має бути побудована певна система, де учні зможуть опанувати певні знання та вміння, які характеризуватимуть особистість як духовну, моральну.

Підкреслимо, що сьогодні розроблено для учнів 5–11 класів навчальні програми з курсу «Основи християнської етики» [3]. Зокрема, у програмі найголовнішими принципами визнано такі: аксіологічний, соціокультурний, культурологічний, особистісний, діяльнісний, комунікативний, системний, компетентнісний, синергетичний [3, с. 6]. Актуалізація ідей вітчизняних педагогів

(К. Вентцель, С. Гессен та ін.) робить можливим упровадження і такого підходу, як середовищний. Повернемося до їх спадщини щодо необхідності використання середовищного підходу у процесі духовно-морального виховання учнівської молоді.

Нині українська молодь відчуває найгостріші проблеми у соціально-моральному розвитку, з морально-етичним і духовним виглядом значної частини молоді. Ускладнення соціальних процесів, нові глобальні загрози та виклики вимагають більш активних, рішучих, адекватних сучасній ситуації заходів щодо соціального виховання дітей і молоді. Втрата історичної пам'яті, розрив історичної спадкоємності поколінь привели до моральної дезорієнтації та навіть моральної деградації молоді. Відзначаються такі негативні явища в молодіжному середовищі, як алкоголізм, наркоманія, злочинність, інші соціальні девіації, молодіжний екстремізм та ін. Таким чином, моральне виховання молоді сьогодні як ніколи затребуване.

Сучасне розуміння духовно-морального виховання зводиться до таких характеристик, як цільова спрямованість на формування різних компонентів моральної сфери особистості із пріоритетом становлення структур моральної свідомості, орієнтація на моральні та соціальні цінності конкретного оточення, вираженість рівня моральної вихованості в поведінці, визнання значущості суб'єктної позиції вихованця і дієвості особистісно-орієнтованих технологій. Поняття «моральне виховання» включає і громадянське, і патріотичне виховання. Таким чином, моральне виховання – це виховання відносин людини до себе і до світу. Вивчення сутності духовно-морального виховання як процесу формування моральних якостей, що володіють складною психологічною структурою, сприяє системному обґрунтуванню і раціональному проектуванню цього процесу, дозволяючи прогнозувати його стратегічні напрями та визначати технологію соціально-педагогічної діяльності [6, с. 16].

Питання організації духовно-морального виховання дітей для України мають глибоке історичне коріння. У дореволюційний період в Україні домінував морально-релігійний підхід до духовно-морального виховання. На сучасному етапі розвитку системи освіти, розробки основ духовно-морального виховання і розгляд духовності як константи української системи освіти стає особливо актуальним. Сьогодні активно обговорюються питання одухотворення виховного процесу, пошуку шляхів, методів і засобів ефективного розвитку підростаючого покоління.

Соціалізація – це процес соціального впливу на особистість під впливом стихійних, щодо регульованих і цілеспрямованих умов, з метою засвоєння їй суспільних норм, цінностей, смислів, суспільно й особистісно значущих якостей, способів поведінки, що дозволяють виявити свої індивідуальні

особливості та можливості, використовувати їх у навколишньому середовищі. Головне завдання соціалізації в суспільстві – пристосування індивіда до соціальних умов суспільного буття і забезпечення загального конформізму в поведінці, виховання є процесом створення духовного змісту людської особистості, соціалізація ж забезпечує зовнішню сторону людського буття, введення індивіда у виконання формальних соціальних ролей. У процесі ефективної соціалізації головна роль відводиться соціальному педагогу. Визнання важливості духовно-морального виховання вимагають пошуку соціально-педагогічного методичного інструментарію.

В Україні події останніх двадцяти років призвели до того, що у більшості молодих людей відсутня будь-яка більш-менш чітка картина світу, система цінностей, норм і установок. Це свідчить про необхідність формування системи виховання і соціалізації молоді. Системоутворюючим фактором роботи з молоддю є насамперед духовно-моральне виховання сучасної молоді людини. Без основоположних цінностей розвиток особистості, суспільства просто неможливий. У зв'язку з цим актуалізується проблема проектування моделі соціально-педагогічної діяльності з морального виховання молоді, яка дозволить максимально реалізувати потенціал освітнього закладу [1, с. 25].

Соціально-педагогічна діяльність щодо духовно-морального виховання молоді може бути представлена як комплексна соціально-педагогічна технологія. Соціально-педагогічну технологію можна визначити як спосіб організації та впорядкування доцільної практичної діяльності, сукупність прийомів, спрямованих на визначення та перетворення (зміну стану) соціального об'єкта і досягнення заданого результату. Специфіка соціально-педагогічної технології полягає в тому, що вона алгоритмізує соціальну діяльність (життя) і може бути не тільки багаторазово використана, тобто тиражована, але і використана для вирішення подібних завдань, тобто використана багатогранно.

Соціально-педагогічна технологія – це сукупність наукових знань, засобів, прийомів, методів і організаційних процедур, спрямованих на оптимізацію об'єктів соціального впливу.

До найважливіших технологій соціальної роботи з неповнолітніми належать соціальна діагностика, соціальна адаптація, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальна корекція, соціальне консультування, соціальна терапія – всі вони стосуються морального виховання молоді. Вони орієнтують на цілісний підхід до неповнолітнього, врахування його інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, на створення суспільних умов, що сприяють мобілізації потенціалу внутрішніх сил особистості для вирішення виниклих проблем і труднощів.

Звернення до зарубіжного досвіду соціальної роботи з молоддю зумовлене можливостями його використання у вітчизняній практиці, що дозволило виявити ряд його основних характеристик: реалізацію соціально-педагогічних профілактично-превентивних програм; надання психолого-педагогічної допомоги неповнолітнім в умовах їх звичного оточення (сім'ї, навчальних установ) із встановленням поважних і довірчих відносин; використання таких методів педагогічної діяльності, як групове та індивідуальне консультування молодих людей і їхніх батьків; рольове програвання проблемних ситуацій; організацію дискусій; бесіди інформаційно-просвітницького характеру.

Висновки і пропозиції. Таким чином, моральне виховання стає найбільш успішним з урахуванням національно-регіональних, соціокультурних особливостей для розвитку творчої активності учнів, а також їх включення у соціаль-

но-значущі справи, що мають культурну та духовно-моральну цінність.

Список використаної літератури:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Москва, 1986. 186 с.
2. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ : «Академвидав», 2006. 352 с.
3. Бондарчук Е.И., Бондарчук Л.И. Основы психологии и педагогики. Курс лекций. МАУП, 2008. 168 с.
4. Максименко С.Д. Общая психология. Москва : Рефл-бук, 2004. 528 с.
5. Основы практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. : підручник. Київ : Либідь, 2001. 536 с.
6. Реан А.А. Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 432 с.

Zhmak K. Peculiarities of moral education of youth at the current stage of the establishment of Ukraine

The article states that the formation of moral qualities of the individual on the basis of human values, harmonization of intellectual, emotional and volitional spheres of personality development are today the most important educational tasks. And it should be borne in mind that moral education is an organic component of a holistic pedagogical process, along with physical, mental, labor and aesthetic education, which gives the opportunity to form a fully and harmoniously developed personality. Moral education is carried out throughout the life of the individual and, on the one hand, takes into account all the influences of the environment, and, on the other hand, it influences the outlook-value orientation and behavior of man in all areas of his life. As the analysis of modern educational practices in modern society shows, this problem is of particular relevance, since socio-economic and political changes in our country and in the world educational space have led to changes in the sphere of moral and ethical values. The problem of nurturing the spiritual and moral qualities of the younger generation, its severity has never diminished. The disadvantage of the modern education system is the lack of moral education, and this has a negative impact on the entire society, manifesting itself, in particular, in the spontaneous formation of the cult of "permissiveness", consumer attitude to people, to nature, life.

It is believed that in the moral upbringing of modern children, negative phenomena are caused by many reasons, many of which are related to the departure of the book into the background, and, consequently, to the departure of basic values. Their place was occupied by the screen of the television and the computer, the characters of which are not always distinguished by moral purity and high spirituality; material values in many families are elevated above the spiritual, so children are distorted about their citizenship and patriotism, justice and kindness, charity and generosity; in the pursuit of the development of intelligence and material well-being, many parents do not take into account the need to work on the upbringing of their child's soul, on the development of their moral and spiritual qualities.

The process of education and formation of the moral qualities of the individual are one of the main tasks of modern education and religion, based on universal values, harmonization of the individual, his intellectual and emotional sphere. But one should not forget that moral education is an integral part of the pedagogical process, it is carried out in all spheres of human activity since its birth and influences behavior in all spheres of life.

Key words: religion, young people, religious practices, spiritual and moral qualities, moral development, spirituality, culture.